

En suma, es tracta d'un conjunt prou miscellani de contribucions sobre aspectes diversos dels parlars dels «altres valencians» i sobre valencianitats de frontera, especialment a la comarca d'Énguera i la Canal de Navarrés. Tal com suggereix el títol del llibre, *Camins, terres i paraules*, en el deixant filològic i humà d'un home excepcional: el Dr. Josep Gulsoy, enguerí i valencià d'adopció.

José Enrique GARGALLO GIL
Universitat de Barcelona
Institut d'Estudis Catalans

CASANOVA, Emili / PAYÀ, Emili (2014): *Topònims entre dos llengües. L'exonímia, una manifestació de la globalitat*. València: Denes Editorial, 168 p.

El llibre que recensionem aquí està format pels treballs llegits en la «II Jornada d'Onomàstica», celebrada a València els dies 19 i 20 d'octubre de 2012. Hi van fer les seves aportacions especialistes amb bibliografia abundant en el camp de l'onomàstica i d'altres més novells. Mencionarem el nom de tots: Jordi M. Antolí, Mar Batlle, Alexandre Berenguer, Joan Ramon Borràs, Daniel Casals, Emili Casanova, Leopold Forner, Maria Àngels Jericó, Josep Lacreu, Joan Carles Membrado, Juli Moll, Maite Mollà, David Ordóñez, Emili Payà, Lluís B. Polanco, Joan Anton Rabella, Vicenç M. Rosselló, Elena Sánchez, Vicent Satorres i Joan Tort.

Els textos publicats són: un breu pròleg a càrrec d'Emili Payà, una introducció redactada per Joan Tort, la ponència d'apertura dictada per Emili Casanova, la ponència de clausura pronunciada per Vicenç M. Rosselló, cinc treballs d'autoria individual, quatre treballs d'autoria compartida i unes «Idees per a un debat», escrites per Joan Tort, que van servir per a estimular la discussió abans de la taula rodona titulada: «Les necessitats exonímiques diàries».

Tot plegat constitueix un llibre poc extens, però ple de suggeriments i d'idees innovadores. Té el defecte, com gairebé tots els llibres basats en les actes de congressos, de la manca d'un fil conductor i estructurador del discurs, que permeti una progressió lògica de les idees. Pot haver-hi també algun petit defecte d'impressió, com l'alteració gràfica dels topònims en caràcters àrabs de la pàgina 25, per raó del que es coneix com «efecte mirall», en ordenar la seqüència de dreta a esquerra i no pas a la inversa, com és obligat en àrab. Deixant això de banda, hi veiem moltes virtuts. Podem destacar-ne tres: l'oportunitat, la novetat i la pluralitat d'enfocaments.

Es tracta d'un llibre oportú, perquè les investigacions sobre exonímia són una necessitat preemptòria del nostre món globalitzat. Com diu Emili Payà en el pròleg, el tema de l'exonímia és important «especialment en la situació actual, on les noves tecnologies i la globalització del coneixement i de la comunicació han creat unes necessitats urgents que demanen unes respostes ràpides, efectives i coherents».

És, d'altra banda, un llibre innovador, que contribueix a difondre les nocions d'exonímia, endonímia i deonímia. Els estudis de toponímia han estat poc atents a l'*exonímia*, concepte que el *DIEC* defineix com un «topònim usat en una llengua determinada per a referir-se a un lloc situat fora de la seva àrea lingüística i que presenta una forma que difereix de la denominació que rep a l'àrea geogràfica on és situat», tal com ens recorden Mar Batlle i Joan Anton Rabella en l'article que signen conjuntament. I malgrat tot, és sorprenent que l'exonímia ens sembli un tema nou, i sorprèn també que ens ho hagi de recordar Joan Tort, quan diu «no estem simplement davant una categoria secundària, marginal o anecdòtica de noms. Hem de convenir, d'alguna manera, que tota la toponímia es pot dividir en dues grans categories: l'*endonímia* i l'*exonímia*» (p. 168).

Endemés el llibre aborda el tema des d'enfocaments molt diversos. Per adonar-se'n, bastarà comparar un article amb enfocament molt aplicat com «Exonímia i oficialitat. El cas valencià», de Maite Mollà, i el que segueix en el llibre: «Toponímia i planificació lingüística. Les solucions d'altres àrees multilingües: el cas del Canadà», de Lluís B. Polanco. Aquest darrer apunta als fonaments de la ciència

exonímica, com podem comprovar per alguns epígrafs: «Toponímia: fet lingüístic i fet social», «Toponímia i força il·locutiva», «Toponímia i poder simbòlic». La reflexió de Lluís B. Polanco és més teòrica que pràctica; li interessa esbrinar el perquè dels exònims, el com del seu funcionament, els múltiples condicionants de la seva interpretació. A través d'un enfocament múltiple, d'una aproximació plural, arribem a una visió sintètica de l'exonímia. Joan Tort parla del sentit de síntesi per gestionar la ciència i posa dos exemples: el mètode de Joan Coromines i l'elaboració cartogràfica. Doncs bé, creiem que aquest llibre és un tercer exemple, ben il·lustratiu, del mecanisme de síntesi que Joan Tort propugna en el títol de la seva introducció «Síntesi: el futur de l'onomàstica» (p.11-14).

Passarem ara a fer un brevíssim comentari de cada un dels treballs. El primer, de Mar Batlle i Joan Anton Rabella, es titula «Els principis d'adaptació de l'exonímia catalana». És d'agrair que, al principi del treball i per tant del llibre, se'ns doni la definició del concepte d'*exònim*, que ja hem transcrit, i la d'*endònim*. L'article, a banda d'una munió d'exemples il·lustratius, ens ofereix els criteris, antics i vigents, de la Secció Filològica de l'IEC. També presenta els criteris Nacions Unides, amb les recomanacions del Grup de Treball sobre Exònims del GENUNG.

El segon treball, «La deonímia i l'exonímia: dos fonts de creació lexiconomàstica», està redactat per Emili Casanova. El llibre introdueix aquí un nou concepte, el *deònim*, i l'autor en dóna la definició: «La deonímia és l'estudi del lèxic comú derivat de noms propis (NP), topònims, antropònims i gentilicis» (p. 30). El treball adopta una perspectiva històrica, filològica i cultural. Assenyala com a causes dels deònims el comerç, la literatura, la religió i la política. Estableix una classificació dels deònims, presenta els mecanismes de creació i n'estableix l'estructura formal. La casuística que desplega és riquíssima i l'estudi es completa amb dos esplèndids apèndix de deònims de la llengua catalana.

El tercer estudi s'aplica a un terreny molt específic, el lèxic odontològic. Presentat per Leopoldo Forner, duu el títol: «L'adaptació en odontologia». És força interessant constatar que l'exonímia incumbeix no solament als lingüistes i filòlegs, sinó tota persona atenta a l'ús de la llengua. El primer exemple que ens aporta és precisament un deònim, el nom d'un instrument que podria denominar-se *lentul* en català i que fou inventat per l'odontòleg francès Lentulo.

El treball que segueix és «Problemàtica geopolítica i cultural d'alguns exotopònims. Experiència en la traducció de les denominacions del Policheck Scan de Microsoft», presentat per M. Àngels Jericó i Vicent Satorres. Els autors ens diuen que hi ha noms geogràfics disputats per dos o més països o regions, que hi ha canvis de nom oficial en zones esdevingudes independents, que hi ha noms amb denominacions controvertides, per les seves connotacions relacionades amb grups o moviments ideològics. «El món està ple de conflictes basats en les denominacions dels llocs» (p. 57) ens diuen. I el més sorprenent és que no són ja les diplomàcies les preocupades en un ús adequat d'aquests noms, sinó grans multinacionals interessades en col·locar els seus productes.

Tot seguit trobem el treball de Josep Lacreu «Problemes de l'exonímia valenciana». Comença amb una precisió conceptual molt pertinent: «el terme *endònim*, que s'utilitza per a referir-se a la denominació que rep un topònim en la llengua pròpia del territori on està situat» (p. 59). Per tant, la immensa majoria de topònims són endònims, però en comunitats amb dues llengües, com és el cas de València, l'exonímia pot ser molt abundant. Es tracta d'un estudi molt descriptiu i aplicat a la situació actual del País Valencià, una situació que, en opinió de l'autor, «sense una llei global de normalització toponímica [...] és una invitació al caos» (p. 68).

Un altre dels estudis de caire aplicat i pràctic és el de Joan Carles Membrado, titulat «Tractament dels exònims en català/valencià a les pàgines turístiques *on-line*». Es posa aquí de manifest l'ús en català d'exònims castellans (*Jijona*) o francesos (*Perpignan*) enlloc dels endònims catalans: *Xixona*, *Perpinyà*. És clar que el coneixement de la diferència entre l'exonímia i l'endonímia és una eina fonamental per traductors i correctors de tota mena de textos.

Un estudi més fonamental i de caire metodològic és el que presenten Juli Moll i David Ordóñez: «Criteris per a la revisió de l'exonímia a Enciclopèdia Catalana i a l'Institut Cartogràfic de Catalunya». El treball sorgeix d'una dilatada experiència en el món de l'estudi toponímic i de la revisió de l'obra de les dues institucions de referència (EC i ICC) que més han influït en la fixació de la forma dels nostres

noms de lloc. Es tracta d'un estudi molt ordenat i sistemàtic, amb diferenciació de criteris: geogràfics, històrics, estadístics, lingüístics macroestructurals i lingüístics microestructurals. La casuística és riquíssima i està tractada de manera molt raonada i entenedora. Volem destacar, en aquest treball l'enfocament evolutiu que hi traspua i que es reflecteix en les reflexions finals: «El procés d'adaptació de topònims exògens, d'una manera semblant a la dels manlleus, no és un procés completament tancat en aquest món interconnectat en què vivim» (p. 95).

Molt concret en el seu àmbit d'aplicació i molt clar és l'estudi de Maite Mollà «Exonímia i oficialitat. El cas valencià». Nom oficial i endònim coincideixen sovint, especialment allà on hi ha una sola llengua i aquesta és endemés la llengua oficial. A la Comunitat Valenciana, amb dues llengües oficials, la situació és més complicada. A la zona valencianoparlant hi ha 318 municipis que tenen nom oficial correcte en valencià, 46 amb nom castellà o castellanitzat i 31 amb nom oficial bilingüe. L'autora estudia la casuística i assenyalava els condicionants legals i administratius d'aquesta situació.

Lluís B. Polanco utilitza l'enfocament pragmàtic i el sociolingüístic en el seu estudi «Toponímia i planificació lingüística. Les solucions d'altres àrees multilingües: el cas del Canadà». Es serveix de la teoria dels actes de parla per mostrar el valor il·locutiu dels topònims: «El valor o força impositiva de l'ús d'un topònim no és evidentment el mateix si aquest apareix en un atlas, en un llistat toponímic oficial, en un noticiari televisiu, en un senyal de trànsit o en una conversa col·loquial» (p. 112). Parla del caràcter simbòlic d'endònims i exònims i de la seva fixació com un «veritable acte de poder» (p. 113). Tot això ho aplica després a l'anàlisi de les polítiques lingüístiques en diferents estats multilingües i acaba amb una presentació dels principis que regulen els usos toponímics al Canadà i més en concret al Quebec. La constatació d'analogies i diferències amb la situació a València completen aquest treball.

Tanquen el llibre dos estudis que forneixen la dimensió diacrònica de l'exonímia.

El primer d'aquests dos treballs és «Els exotopònims de les cartes portolanes (medievals)» de Vicenç M. Rosselló. Per l'espai immediat de la nostra quotidianitat no ens és gaire útil un mapa, però per orientar-nos en territoris llunyans i desconeguts el mapa és fonamental. Els navegants de l'època medieval tenien tot el món per descobrir i les cartes marítimes i els noms que contenien eren punts de referència decisius. La forma d'aquests noms no podia estar fixada ni normalitzada, perquè, com diu l'autor: «Cap de les 'potències cartogràfiques' de l'època —Gènova, Venècia, Mallorca— disposava en aquelles calendes d'una normativa per escriure en vulgar» (p. 151). El professor Rosselló elegeix per al seu estudi una mostra ben definida: els 418 topònims rubricats (en tinta roja) de la carta del 1439 de Gabriel Vallseca. Com a fonts de contrast utilitza els documents següents: *Atles català* de Cresques Abraham (1375), carta circular Estense de Mòdena, atribuïda a Pere Rossell (ca.1460), *La flor de les històries d'Orient* (segle XIV) d'Aitò de Gorigos, i l'obra de referència sobre les cartes nàutiques itàliques: *Die italienischen Portolane des Mittelalters*, de Konrad Kretschmer. L'estudi de tot això permet assenyalar en l'exotoponímia una línia catalanitzant i una altra italianitzant, i una oscil·lació entre la tradició clàssica (Ptolemeu, Plini, Isidor) i la transcripció fonètica de primera o segona oïda, sense descartar «la permeabilitat o còpia de cartes» (p. 151). Conclou Vicenç Roselló: «Solucions eclèctiques en un món pràctic on el mapa precedia el territori».

El darrer treball se situa dintre del camp de la lingüística de corpus. Es titula «L'exonímia en el Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis (CIMTAC)», signat per Elena Sánchez i Jordi M. Antolí. L'aplicació informàtica que gestiona aquest corpus es mostra com una eina molt útil per recuperar i ordenar informació, ja sia del conjunt de textos que constitueixen el corpus o d'una obra concreta. Per exemple, sota el lema *Saragossa* (que respon a l'exònim normatiu actual) hi podem trobar endemés formes com *Sarragossa*, *Seragossa*, *Saragoça*, *Ceragoça* i *Ceragossa*, totes elles ben referenciades. Això permet, evidentment l'estudi de la variació diacrònica dels exotopònims en la història de la llengua catalana. I si volguéssim observar les variants toponímiques en una sola obra, com *La flor de les Istòries d'Orient*, d'Aitò de Gorigos, podríem també fer-ho.

Abans de tancar el llibre, el lector hi trobarà encara un epíleg sobre «L'exonímia i els reptes que planteja», que ofereix les idees amb les quals Joan Tort va procurar esperonar el debat de la taula rodona que va moderar.

La utilitat pràctica del llibre que hem ressenyat és ben palesa. Els principis i criteris que en ell s'hi estableixen tindran ben segur repercussions en àmbits molt diversos: la cartografia, la geografia, la lingüística normativa, la lingüística diacrònica, la planificació lingüística, la llengua administrativa, la oficialització dels noms, l'ús dels exònims en els webs de les empreses multinacionals, l'ús de la exonímia en la vida diària. Els treballs aplegats aquí, amb la pluralitat d'enfocaments, mostren el principi de complementarietat de la ciència actual. Lingüistes, geògrafs, historiadors, informàtics, juristes... poden i han de col·laborar en la construcció del coneixement i en l'ordenació de la societat i de la llengua com a institució social. Tot això dóna la raó a Murray Gell-Mann —i a Joan Tort que el menciona en la primera línia de la introducció— quan afirmava que al segle XXI, el segle de la globalització, el valor més important seria el de la síntesi.

Xavier TERRADO PABLO
Universitat de Lleida

Col·lecció *Scripta*, 5 vols. Universitat de Barcelona; Ministerio de Ciencia e Innovación; Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

Scripta (<http://www.scripta.ub.edu/>) és un ambiciós projecte que té com a objectiu arreplegar una mostra molt ampla de texts en català des del segle XIII fins a l'actualitat. Es tracta, però, de texts que mostrin unes marques característiques dialectals, per tal de documentar la diversitat dels parlars catalans de totes les èpoques. L'essència del projecte és el corpus de texts relativament curts que són aplegats en unes antologies corresponents a uns espais geogràfics delimitats d'acord amb la distribució dialectal comunament acceptada; n'han aparegut fins ara la *Scripta eivissenca* (2009), la *Scripta menorquina* (2011) i la *Scripta mallorquina* (2013), publicats per l'Institut d'Estudis Catalans, sota la responsabilitat dels doctors Joan Veny i Àngels Massip. En aquestes antologies els texts són detalladament comentats des del punt de vista dialectològic; per tant, són un material preciós per a la pràctica del comentari dialectal, que pot ser útil tant per a estudiants universitaris com per a estudiants de batxillerat.

Però el projecte *Scripta* inclou també la publicació de documents més llargs en format de llibres singulars. No es tracta de fragments seleccionats d'obres més o menys llargues, sinó d'obres senceres, d'extensió suficient per a constituir un volum de prou consistència. La intenció expressada de la col·lecció és la publicació de «textos catalans antics i contemporanis no literaris d'interès per a l'evolució de la llengua, dels dialectes en particular, i la història en les branques més diverses» (<http://www.scripta.ub.edu/publicacions/col-leccio-scripta>), però cal dir que amb els cinc primers volums la col·lecció no s'ajusta del tot a aquesta intenció, i no és un retret negatiu. Els cinc títols apareguts fins ara (març de 2015) són: 1. *Libre de plantar vinyes e arbres... (Tractat d'agricultura del s. xv)*, edició i introducció de Xavier Luna-Batlle (2011); 2. *Al cor de la terra. (El món agrari a les Terres de l'Ebre al s. xx)*, de Josep Olivas Rodríguez, edició i introducció d'Àngels Massip (2012); 3. *El dietari de Joaquim Fina, de Palafrugell (1842-1878)*, edició i introducció de Jordi Curbet Hereu (2012); 4. *Capítols de la Barranxellera i del dret de cabecatge (l'Alguer, s. XVII i XVIII)*, edició i introducció d'Andreu Bosch i Rodoreda (2013); 5. *Llibreta de notes i cartes (1838-1846) de Narcís Batlle, masover de Montrió*, edició i introducció de Xavier Luna-Batlle i Joan Luna i Balaguer (2014). D'aquests cinc títols, quatre (1, 3, 4 i 5) són efectivament texts “no literaris”, però el 2 és un text plenament literari, és una novel·la ambientada a les Terres de l'Ebre, no és un document de valor històric, sinó una ficció amb molt de valor etnogràfic i lingüístic. Evidentment, no és cap defecte, que aquest text sigui literari; més bé és una virtut, perquè si els altres títols són poc atractius com a lectura, aquest en canvi es fa llegir, és agraït, és interessant més enllà de la qüestió lingüística. Si el fet que sigui una obra literària no és (i no ho ha de ser) un impediment perquè qualsevol altre títol pugui aparèixer en aquesta col·lecció, segurament convindria rectificar la descripció que se'n fa i eliminar-ne el qualificatiu de “no literari”. Independentment d'aquesta consideració sobre la naturalesa “literària” o no de les obres, totes tenen en comú un evident interès